

РОЛЬ ПРИВАТНИХ ДВОРЯНСЬКИХ ЛАЗАРЕТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Розглянуто питання організації медичної допомоги постраждалим військовим у тилкових районах імперії, зокрема в місті Києві. На основі архівних документів проаналізовано відкриття та функціонування приватних дворянських лазаретів, їх співвідношення з іншими приватними медичними закладами Києва періоду війни.

У роки Першої світової війни українські губернії Російської імперії стали місцем формування мережі благодійних лазаретів, госпіталів та патронатів для поранених та хворих військовослужбовців. У вітчизняній історіографії побіжно окреслено внесок Всеросійського Земського Союзу та Союзу Міст, які на урядові дотації та внески самоврядних інституцій розбудовували мережу лазаретів та госпіталів.

У той же час приватна благодійність найбільш повно представлена роботою Російського Товариства Червоного Хреста. Його очільники звернулися до власників помість з проханням надати свої маєтки для допомоги пораненим захисникам Вітчизни. Слід враховувати, що у Києві лазарети масово створювалися на кошти приватних осіб. Так на основі пожертвувань учнів та вчителів Київського навчального округу біло відкрито шпиталь (на 105 ліжок). Не залишилися осторонь і працівники Київського університету при якому було також організовано шпиталь на 234 ліжка. Підтримуючи рух київських освітян на кошти Біржового комітету при Київській біржі відкривається лазарет ім. О. С. Трепової на 40 місць.

З початком війни активізують благодійну діяльність громад національних меншин підросійської України. Так на кошти Київського єврейського благодійного товариства відкривається невеликий лазарет на 10 ліжок, а Польське товариство утримує госпіталь на 75 місць. Православна церква також брала активну участь у допомозі пораненим. Як приклад, у 1914 році при Покровському монастирі було відкрито лазарет на 200 ліжок.

Серед приватних благодійних лазаретів слід відмітити заклади відомих українських меценатів Терещенків. Так представники цієї родини відкрили лазарет імені родини Терещенків на 312 місць, Тимчасовий патронат для ампутованих на 24 ліжка та Ольгинський лазарет на 20 військових. У свою чергу княгиня М. С. Барятинська відкрила лазарет на 18 місць для офіцерів, а дворянин польського походження К. Іярошинський – на 15 місць. На 1915 рік 74 % місць у шпиталях були відкриті на кошти місцевого дворянства.

Ключові слова: лазарети, дворянство, Київ, Перша світова війна.

У роки Першої світової війни в українських губерніях Російської імперії була розгорнута ціла мережа благодійних лазаретів, госпіталів і патронатів для поранених і хворих військовослужбовців. Шпиталі, розміщені на великих просторах імперії, були поєднані між собою і з арміями залізничними та суходільними шляхами сполучення. Ці медичні заклади були організовані громадськими організаціями, непрофільними відомствами, релігійними установами та приватними благодійниками.

Українські історики дослідили деякі аспекти організації медичної допомоги під час Першої світової війни, зокрема і роботу в цій сфері провідних гуманітарних організацій – Всеросійського Земського Союзу та Союзу Міст, Тетянинського Комітету та ін. У дослідженнях О. М. Доніка, Н. І. Загребельної, Ф. Я. Ступака відображено діяльність державних і громадських медичних закладів під час Першої світової війни [3-6; 8]. Однак потребує окремого вивчення питання приватної дворянської благодійності в період Першої світової війни, внеску дворян-благодійників у справу добродійної допомоги постраждалим воїнам.

У серпні 1914 року Всеросійський Союз Міст виступив зі зверненням до міського населення Росії, закликаючи до створення лазаретів. У відповідь відгукнулися 96 організацій та приватних осіб Києва. Київ став опорним пунктом для евакуації хворих і поранених воїнів і завдяки своєму розміщенню неподалік лінії Південно-Західної залізниці та наявності значної кількості медичного персоналу та лікувальних закладів він перетворився на один з найбільших госпітальних центрів імперії [3, с.72].

Кожним лазаретом керував створений ініціативною групою Комітет чи інший виборний орган. Засновники лазаретів підбирали відповідне приміщення – вільні будівлі, безкорисно

надані площі в приватних будинках і підприємствах та ін. На зібрані кошти купували необхідне устаткування – ліжка, білизну, медикаменти, перев'язочні матеріали та ін. Лікарі та медсестри, як правило, виконували свої обов'язки на благодійній основі. Опікунські комітети працювали над тим, щоби знаходити кошти для продовження діяльності лазаретів.

В організаційному відношенні лазарети підпорядковувались більшим громадським структурам – Головному Управлінню Російського Товариства Червоного Хреста (РТЧХ), Всеросійському Союзу міст, Всеросійському Земському союзу (ВЗС), від яких отримували у випадку необхідності додаткове чи основне фінансування.

В результаті вказаного заклику до 1 вересня 1915 Київський Міський комітет ВСМ організував 10 лазаретів на 6 470 ліжок, ВЗС – 21 лазарет на 5 316 ліжок, РТЧХ– 65 лазаретів на 3 717 ліжок. Таким чином, до літа 1915 в Києві діяло 96 лазаретів на 15 503 ліжка [9, с. 201-203]. Оскільки основним джерелом фінансування Всеросійського Союзу Міст і Всеросійського Союзу Земств були урядові дотації та в меншій мірі внески міст [5, с. 259] і земств відповідно [1, с. 12], то приватна благодійність представлена через роботу Російського Товариства Червоного Хреста, під прапором якого функціонували лазарети і окремих благодійників, і різноманітних установ.

Поряд із "самостійними" лазаретами, тобто такими, що мали операційне та хірургічне обслуговування, діяли і "невеликі", в яких лікувались лише легко поранені, або пацієнти, які йшли на поправку. Видатки на одного пораненого і для самостійних, і для невеликих лазаретів були приблизно однаковими – близько 1 крб. на добу, але зростали в міру росту інфляції. В умовах війни лікування кожного пораненого було важливим, через що і допускалось влаштовувати маленькі лазарети, навіть у приватних будинках. Головне управління Червоного Хреста на сторінках газет також зверталось до власників помість з проханням прийти на допомогу пораненим захисникам Батьківщини, надавши свої маєтки Червоному Хресту для розміщення в них лазаретів. Умовою було близьке розміщення будівель до залізничних станцій, зручний проїзд від станції та достатнє водопостачання [10, с. 4].

Лазарети створювались при різноманітних установах і організаціях. Серед створених навчальними закладами слід назвати Лазарет при клініці Київського університету на 234 ліжок. На пожертви учнів і вчителів Київського навчального округу також було відкрито лазарет 25 серпня 1914 року. Спочатку він був розрахований на 105 ліжок, згодом через брак коштів кількість ліжок зменшилася вдвоє – 10 для офіцерів і 40 для солдат. З січня 1918 року кількість ліжок було знову скорочено [12, с. 3].

Працівники комерційних установ жертвували гроші на відкриття шпиталів також. При домі трудолюбства функціонував заклад на 175 ліжок, організований Особливим біржовим комітетом. На кошти Особливого комітету при Київській біржі утримувався лазарет ім. О. С. Трепової на 40 ліжок [9, с. 201]. 16-го грудня 1914 року почав свою роботу лазарет службовців Пд-Зх. залізниці на 79 ліжок. Згодом лазарет був розширений і зміг надавати медичну допомогу 25 офіцерам і 125 солдатам. 10-го вересня 1914 року було відкрито лазарет Чинів Міністерства Внутрішніх справ Київської губернії на кошти відрахувань проценту заробітної плати службовців цього відомства. Спочатку заклад вмщував 50 ліжок, а згодом – 60.

Лазарети створювались і окремими етнічними та професійними групами. Лазарет на 200 ліжок функціонував при єврейській лікарні та ще 10 ліжок утримувало єврейське благодійне товариство. Лазарет ВЗС №8 на 75 ліжок утримувався на кошти Польського товариства. На пожертви працівників редакції газети "Київська думка" було організовано лазарет, який почав свою роботу 22 вересня 1914 року і пропрацював до 30-го жовтня 1917 року. 26 солдатських ліжок у лазареті обслуговувались на кошти працівників редакції та В. А. Кучук [7, с. 8].

Благодійні та інші некомерційні товариства також створювали лазарети в Києві. При Маріїнській общині було створено лазарет на 220 ліжок, матеріальну основу общини склали пожертви приватних осіб, РТЧХ, Києво-Печерської лаври, міської управи та ін. При Покровському монастирі відкритий 20 серпня 1914 року заклад на 200 ліжок – 25 для офіцерів і 175 для солдат. Організований Державним Комітетом і попечителями князями Миколою Миколайовичем і Петром Миколайовичем. Діяв продовж усієї війни. Нараховував 916 осіб персоналу [12, с. 1]. Лазарет Дамського комітету РТЧХ, відкритий 1-го вересня 1914 року, був розрахований на 106 ліжок. На 1918 рік в ньому відзначено лише 100 ліжок – 6 для офіцерів і 94 для солдат.

Православна церква також прийняла участь у створенні благодійних лазаретів. При Лаврській лікарні відкрито 10-го серпня 1914 року лазарет на 120 ліжок для солдат, а згодом ще і на 10 офіцерських ліжок. Він пропрацював до кінця війни. На сто ліжок був відкритий 9-го вересня 1914 року лазарет Церков і духовенства м. Києва та Київської єпархії, який функціонував впродовж усіх років війни.

Дворянство Київської губернії активно брало участь у благодійництві з перших днів війни. На засіданні зібрання предводителів і депутатів дворянства Київської губернії від 8 серпня 1914 року було прийнято рішення 10 000 крб. асигнувати в розпорядження Загально дворянської організації допомоги хворим і пораненим воїнам, а також прийняти подальше на весь період війни утримання відкритого Всеросійським Земським Союзом допомоги пораненим в будинку дворянства лазарету №3, на 110 офіцерських ліжок, відшкодувавши відомству вартість обладнання і таким чином вважати його "Лазаретом Київського дворянства" [2, с. 113]. Лазарет продовжував свою діяльність до першого грудня 1917 року.

Представники Волинського дворянства жертвували кошти на облаштування та фінансування роботи лазарету, відкритого 10-го серпня 1914 року на 22 ліжка для офіцерів. Цей благодійний заклад працював впродовж усіх років війни.

Серед приватних благодійних лазаретів слід відзначити заклади представників в ідомої родини українських благодійників Терещенків. З перших місяців війни сім'я Миколи Івановича Терещенка долучилася до справи благодійної допомоги воїнам, відвівши в існуючих медичних закладах ліжка для солдатів: 312 ліжок у лазареті імені сім'ї Терещенків; 120 ліжок при їхньому заразному госпіталі, 40 ліжок у бараці для одужуючих при Олександрівській лікарні [7, с. 2, 3, 7-8]. Також сім'я Терещенків стала попечителем лазарету Купецького товариства, відкритого в перший рік війни на 100 ліжок, а згодом розширеного до 125. Він працював до свого закриття 16.11.1917 року.

При Київській лікарні для чорноробочих імені цесаревича Миколи на кошти О. Н. Терещенків було облаштовано 100 ліжок, Ханенко 10, Іващенко 10, О. Н. Терещенко 10, Сахновського 10 ліжок. Лазарет почав свою роботу 15-го серпня 1914 року і продовжував до першого листопада 1917. За цей час кількість ліжок була зменшена до 100.

Два лазарети імені спадкоємців Ф. Терещенка – на 60 і на 50 ліжок були об'єднані в один лазарет, кількість ліжок в якому збільшена до 125. Заклад працював з 29-го жовтня 1914 року і до кінця війни під попечительством Н. О. Уварової (Терещенко). Також були організовані Тимчасовий патронат для ампутованих, заснований М. В. Терещенком на 24 ліжок [11, с. 66], Ольгинський лазарет О. Н. Терещенко на 20 ліжок.

На кошти княгині М. С. Барятинської було відкрито лазарет 6-го листопада 1914 року на 18 ліжок для офіцерів. Згодом кількість ліжок було збільшено до 30. Лазарет отримувал субсидії Червоного Хреста і працював до першого січня 1918 року. Дворянин польського

походження К. І. Ярошинський фінансував роботу лазарету на 15 ліжок. Лазарет працював у місті Києві з 15-го серпня по перше січня 1918 року [12, с. 4, 6].

Документи свідчать, що на перше вересня 1915 року у Києві працювало 22 лазарети на 1204 місця, які повністю або частково фінансувалися приватними благодійниками [9, с. 201-203]. Лазарети, відкриті на кошти представників дворянства, містили 899 ліжок, що становить 74,7 % від загальної чисельності місць у приватних благодійних шпиталях міста.

Таким чином, з перших днів війни проблема організації в тилу медичної допомоги постраждалим воїнам вийшла на перший план і її вирішенням зайнялись вже існуючі та новостворені громадські та благодійні організації. Представники дворянства і безпосередньо, і через активну участь у громадському русі, допомагали постраждалим. Зокрема, відкриваючи приватні медичні заклади, дворяни-благодійники зробили внесок у справу організації медичної допомоги хворим і пораненим воїнам.

1. Верховцева І. Г. Діяльність земств Правобережної України (1911 - 1920 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / І. Г. Верховцева – Черкаси, 2004. – 18 с.
2. Державний архів Київської області (далі ДАКО), ф.782. Київське губернське дворянське депутатське зібрання (1795–1918 рр.), оп.2, спр. 293. Журнали засідань за 1914 р. (03.01.1914 – 27.12.1914 р), 120 арк.
3. Донік О. М. Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни / Донік О. М. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2005. – Вип. 9. – С. 61-86.
4. Загребельна Н. І. Благодійницька діяльність освітян України у роки Першої світової війни / Загребельна Н. І. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2005 – Вип. 10. – С. 175-179.
5. Загребельна Н.І. Провідні гуманітарні організації в Україні у період першої світової війни: створення, структура, соціальна база, джерела фінансування / Загребельна Н. І. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2003. – Вип. 6. – С. 255-269.
6. Загребельна Н. І. Благодійна діяльність та меценатство представників українських торгово-промислових кіл та інтелігенції у роки Першої світової війни / Загребельна Н. І., Маковей Є. О. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2012 – Вип. 20 – С. 220-227.
7. Список стаціонарних лікувальних закладів, діючих під прапором Червоного Хреста в районі Південно-Західного фронту. На 1-е вересня 1915 року. – Київ: Гросман, 1915. – 46 с.
8. Ступак Ф. Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.) / Ступак Ф. Я. – Київ: Видавництво Інституту історії України НАН України. 2009. – 269 с.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), ф.719. Управління головно-уповноваженого Всеросійського товариства Червоного Хреста при арміях Південно-Західного фронту (1914–1918 рр.), оп.1, спр. 44. Переписка з уповноваженим Російського Товариства Червоного Хреста по Радомисльському, Канівському та іншим повітам Київської губернії про відкриття приватних закладів РТЧХ, транспортування хворих і поранених воїнів і по іншим питанням. (26.09.1914 – 01.09.1916), 472 арк.
10. ЦДІАК України, Ф.719, оп.1, спр.108. Справа про надання Трубецькою Є.В. будинку для лазаретів РТЧХ на ст. Клавдієво, Кисво-Ковельської залізниці, 4 арк.
11. ЦДІАК України, Ф.719, оп.1, спр.109. Переписка з Головним управлінням РТЧХ, помічником головноуповноваженого по Київському району, уповноваженими РТЧХ по містах Житомиру і Полтаві та іншими особами про відкриття, рийняття під прапор Червоного Хреста, роботу та укомплектування медичним персоналом патронатів РТЧХ для хворих і ранених воїнів. (8.01.1915-11.09.1916.), 85 арк.
12. ЦДІАК України, ф. 719, оп.1, спр. 1366. Список госпіталів і лазаретів в Київській, Волинській, Подольській, Полтавській і ін. губерніях. (Не раніше 4 лютого 1918 року), 33 арк.

Organization of medical care by the injured military in rear regions of the empire, in particular in the city of Kiev are considered. On the basis of archival documents opening and functioning of private noble infirmaries, their ratio with other private medical institutions of Kiev of the period of war are analyzed.

During of World War I the whole network of charitable infirmaries, hospitals and patronages was developed in the Ukrainian provinces of the Russian Empire for wounded and the sick military personnel. In August, 1914 the All-Russian Union of the Cities addressed to urban population of Russia, calling for creation of infirmaries. 96 organizations and individuals of Kiev in reply responded. Kiev became a strong point for evacuation of patients and wounded soldiers and thanks to the placement nearby to the line of the Southwest railroad and existence of a significant amount of the medical personnel and medical institutions it turned into one of the largest hospital centers of the empire.

Private charity is presented through work of the Russian Society of the Red Cross under the flag of which infirmaries both certain philanthropists, and various establishments functioned maintained. The Russian Society of the Red Cross was one of the organizations which carried out significant contribution to the business of rendering medical

services at the front and in the back in days of the First World War. By September 1, 1915 the Russian Society of the Red Cross organized 65 infirmaries on 3717 beds. 741 bed (4,6 %) was in 13 private noble infirmaries (from them 6 infirmaries on 586 beds contained on money of a Tereshchenko's family – a well known Ukrainian philanthropists).

The considerable part of the nobility of the Kiev province responded to an appeal to provide free aid by those who suffered in the field of fight and to families of military. Charity of noblemen had civil and private character. On the one hand, in the organization of charitable actions the nobility used the corporate structure. On the other hand, private, personal forms of charity widely extended.

Noble class management directly organized charity. In particular on September 8, 1914 the nobility assembly of the Kiev province made the decision to tax one time at the rate from 10 to 30 kopeeks for 1 dessiatina all lands, which belong to hereditary noblemen. In order that the planned funds were used for the help to wounded soldiers and their families quicker, the nobility assembly obtained the loan at a rate of 150 thousand rubles from treasury. The assembly decided 10 000 rubles to assign in the order of the All-noble organization of the help to patients and wounded soldiers and to become the trustee for the entire period of war of the Infirmary No. 3 opened by the All-Russia Zemsky Union in the house of the nobility which is calculated on 110 beds for officers.

Thus, from the first days of war the problem of the organization of medical care to injured soldiers came to the forefront and already existing and again public and charitable organizations were engaged in its decision. Representatives of the nobility both directly and through active participation in social movement, helped victims.

Key words: infirmaries, nobility, Kyiv, World War I.

1. Verkhovtseva I. H. *Diyalnist zemstv Pravoberezhnoi Ukrainy (1911 - 1920 rr.): avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenia kand. ist. Nauk: spets. 07.00.01 "Istoriia Ukrainy". – Cherkasy, 2004. – 18 s.*
2. *Derzhavnyi arkhiv Kyivskoi oblasti, f. 782. Kyivske hubernske dvorianske deputatske zibrannia (1795 – 1918 rr.), op.2, spr. 293. Zhurnaly zasidan za 1914 r. (03. 01. 1914 – 27. 12. 1914 r), 120 ark.*
3. Donik O. M. *Hromadska blahodiinist v Ukraini v roky Pershoi svitovoi viiny / O. M. Donik // Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. – K., 2005. – Vyp. 9. – S.61-86.*
4. Zahrebelna N. I. *Blahodiinytska diialnist osvitian Ukrainy v roky Pershoi svitovoi viiny / N. I. Zahrebelna // Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. – K., 2005 – Vyp. 10. – S.175-179.*
5. Zahrebelna N. I. *Providni humanitarni orhanizatsii v Ukraini v period pershoi svitovoi viiny: stvorennia, struktura, sotsialna baza, dzherela finansuvannia /N. I. Zahrebelna// Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. – K., 2003. – Vyp. 6. – 255-269.*
6. Zahrebelna N. I., Makovei Ye. O. *Blahodiina diialnist ta metsenatstvo predstavnykh ukrainskykh torhovo-promyslovykh kil ta intelihtentsii v roky Pershoi svitovoi viiny /N. I. Zahrebelna, Ye. O. Makovei// Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. – K., 2012 – Vyp. 20 – S.220-227.*
7. *Spysok statsionarnykh likuvalnykh zakladiv, diuchykh pid praporom Chervonoho Khresta v raioni Pivdenno-Zakhidnoho frontu. Na 1-e veresnya 1915 roku. – Kyiv: Hrosman, 1915. – 46 s.*
8. Stupak F. Ya. *Blahodiinist ta suspilna opika v Ukraini (kinets XVIII – pochatok XX st.). – Kyiv: Vydavnytstvo Instytutu istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 2009. – 269 s.*
9. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiiv (dali – TsDIAK Ukrainy), f. 719. Upravlinnia holovno-upovnovazhenoho Vserosiiskoho tovarystva Chervonoho Khresta pry armiakh Pivdenno-Zakhidnoho frontu (1914 – 1918 rr.), op.1, spr. 44. Perepyska z upovnovazhenym Rosiiskoho Tovarystva Chervonoho Khresta po Radomys'skomu, Kanivskomu ta inshym povitam Kyivskoi hubernii pro vidkryttia pryvatnykh zakladiv RTChKh, transportuvannia khvorykh i poranenykh voyniv i po inshym pytanniam. (26. 09. 1914 – 01. 09. 1916), 472 ark.*
10. *TsDIAK Ukrainy, F. 719, op.1, spr.108. Sprava pro nadannia Trubetskoiu Ye.V. budynku dlia lazaretiv RTChKh na st. Klavdiievo, Kyievo-Kovelskoi zaliznytsi, 4 ark.*
11. *TsDIAK Ukrainy, F.719, op.1, spr.109. Perepyska z Holovnym upravlinniem RTChKh, pomichnykom holovno-upovnovazhenoho po Kyivskomu raionu, upovnovazhenymy RTChKh po mistakh Zhytomyru i Poltavi ta inshym osobamy pro vidkryttia, pryinyattia pid prapor Chervonoho Khresta, robotu ta ukomplektuvannia medychnym personalom patronativ RTChKh dlia khvorykh i ranenykh voyniv. (8. 01. 1915 - 11. 09. 1916.), 85 ark.*
12. *TsDIAK Ukrainy, f. 719, op.1, spr. 1366. Spysok hospitaliv i lazaretiv v Kyivskiy, Volynskiy, Podolskiy, Poltavskiy i in. huberniakh.(Ne ranishe 4 liutoho 1918 roku), 33 ark.*

Исса Т. В.

РОЛЬ ЧАСТНЫХ ДВОРЯНСКИХ ЛАЗАРЕТОВ В ОРГАНИЗАЦИИ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Рассмотрены вопросы организации медицинской помощи пострадавшим военным в тыловых районах империи, в частности в городе Киеве. На основе архивных документов проанализированы открытия и функционирования частных дворянских лазаретов, их соотношение с другими частными медицинскими учреждениями Киева периода войны.

Ключевые слова: лазареты, дворянство, Киев, Первая мировая война.

© Исса Т. В.

Стаття надійшла до редколегії 16.05.2014 р.